

ZINĀTNES DZĪVE

PA ARHEOLOGA ĀDOLFA STUBAVA PĒTĪJUMU PĒDĀM

1. augustā apritēja 100 gadi kopš dzimis arheologs Ādolfs Stubavs (1913–1986) – Latvijas pieminekļu aizsardzības un arheoloģiskās pētniecības darba organizētājs pirmajās pēckara desmitgadēs, dzīvesvietu pētnieks un komerciālo izrakumu aizsācējs. Godinot Ā. Stubava piemiņu, LU Latvijas vēstures institūts organizēja starptautisku zinātnisku konferenci “*No apmetnēm līdz mūra pilīm: dzīvesvietas cauri laikmetiem. Arheologam Ādolfam Stubavam – 100*”, kura notika Rīgā 27. un 28. septembrī.

Konferences tēma ietvēra seno dzīvesvietu problemātiku, kas cieši saistīta ar Ā. Stubava zinātniskajām interesēm – pētījumiem par dzelzs laikmeta un viduslaiku dzīvesvietām, seno iedzīvotāju saimniecisko darbību, īpaši amatniecību, kā arī garīgo kultūru.

Konference notika Nacionālās identitātes programmas projekta ietvaros ar Valsts kultūrkapitāla fonda līdzfinansējumu. Atklājot konferenci, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta (LU LVI) direktors, Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) korespondētājloceklis G. Zemītis teica: “Latvijas pilskalni ir identitātes zīmes, kas mūs saista ar baltisko identitāti, savukārt viduslaiku mūra pilis – ar Eiropas kultūru un eiropisko identitāti. Cilvēki, kuri tās pētījuši, ir pelnījuši, lai viņus atceramies. Augustā pieminējam arheologu Jāni Graudoni, kura pētītā Turaidas pils kļuvusi par vienu no Latvijas simboliem un mūsu identitātes zīmi, tagad reize atcerēties vēl vienu simtgadnieku – Ādolfu Stubavu.”

Konferencē piedalījās zinātnieki no Latvijas, Lietuvas, Polijas un Baltkrievijas un kopumā tika nolasīti 20 referāti. Ar savu klātbūtni konferenci pagodināja un vairākus referātus noklausījās LZA prezidents O. Spārītis.

Ar Ā. Stubava dzīvi un zinātnisko darbību iepazīstināja LZA akadēmiķis Ē. Mugurēvičs, akcentējot zinātnieka ieguldījumu pilskalnu reģistrācijā, to instrumentālajā uzmērīšanā, apmetņu pie pilskalniem atklāšanā, Daugavas hidroelektrostaciju zonas dzīvesvietu izpētē, kā arī institūta arheologu pētnieciskā darba organizēšanā.

Detalizētāk Ā. Stubava paliekošo ieguldījumu Latvijas pilskalnu izpētē raksturoja LZA korespondētājloceklis A. Vasks, atzīmējot Ā. Stubavu kā savas paaudzes labāko pilskalnu pazinēju. 20. gs. 40. gadu beigās un 50. gadu sākumā Ā. Stubavs organizēja visu zināmo (kopskaitā 391) pilskalnu apsekošanu, kas vēlāk ļāva viņam izstrādāt pilskalnu tipoloģiju,

klasificējot tos pēc funkcionālās nozīmes, kas ir korigējama, bet savu nozīmību nav zaudējusi joprojām.

Pilskalnu funkcionālā nozīme arheologu darbos maz aplūkota, trūkst speciāla pētījuma par visu pilskalnu pastāvēšanas periodu. Šo domu pau-
da G. Zemītis savā referātā “*Pilskalna kā nocietinātas dzīvesvietas nozīme Latvijas teritorijā (II g.t. pr.Kr. – 14. gs.)*”, skaidrojot, ka pilskalni kā kultūr-
vēsturisks fenomens ir viens no dzīvesvietu tipiēm baltu, Baltijas somu un
slāvu apdzīvotā teritorijā, sākot ar II g.t. pr.Kr. līdz 13. gs., bet daudzviet,
īpaši Kurzemē, arī 14. gs. un pat vēlāk. Divu tūkstošu gadu ilgajā periodā
sabiedrība, kas apdzīvoja pilskalnus, piedzīvoja pārmaiņas, kas mainīja
arī pilskalna kā nocietinātas vietas raksturu. Pilskalni pārdzīvojuši gan
uzplaukumu periodus, gan nozīmes mazināšanos, neiederoties esošajā sa-
biedrības modelī. Arheoloģiskajā literatūrā termins “pilskalns” ir ieņēmis
stabilu vietu un tiek lietots ļoti plaši, taču šī jēdziena pielietojums neatsedz
aizvēsturisko vietu patieso funkciju.

Aktuālus terminoloģijas jautājumus dzīvesvietu kontekstā referātā
“*Daugavas pilskalni 13. gadsimta sākumā. Interpretācijas jautājumi*” risi-
nāja Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (LNVM) direktors A. Radiņš,
atzīmējot, ka trūkst vispārpieņemtu terminu centru apzīmēšanai, balsto-
ties uz to veidošanās un attīstības aspektu. Viņš norādīja, ka “terminam
“pilskalns” nav iespējama vienota tā funkcijas skaidrojuma, jo tāda nav,
bet plaši lietotais nosaukums “senpilsēta” jau netieši satur kvalitātes rādī-
tājus un līdz ar to nav pietiekami neitrāls un ietilpīgs”. Tādējādi pētnieku
uzdevums ir meklēt risinājumu tādu pazīmju noteikšanā, kas ļautu to vai
citu dzīvesvietu ierindot sev līdzīgo vidū.

Vairākos referātos tika analizētas atziņas, kas gūtas, aplūkojot Ā. Stu-
bava izrakumu materiālu jaunāko zinātnisko pētījumu gaismā. LU LVI va-
došā pētniece I. Zagorska Ķentes pilskalna materiālā atklājusi krama bultu
galus, kas Ā. Stubava veikto izrakumu laikā vēl nezināmās vēlā paleolīta
apdzīvotības dēļ ar vēlo paleolītu netika saistītas. Tagad šos atradumus
iespējams attiecināt uz Svidru kultūras senāku grupu. Tādējādi, balstoties
uz jaunākajiem ģeoloģiskajiem un ¹⁴C datējumiem, senāko apdzīvotības
posmu Latvijā var attiecināt uz laiku pirms 13 000–12 000 gadiem.

Ā. Stubavs pētījumus par amatniecību nozīmīgu vietu ierādījis pod-
niecībai. Analizējot Ķentē iegūto keramikas materiālu, viņš īpaši uz-
manību pievērsis keramikas izgatavošanas procesam un vidējā dzelzs
laikmeta keramikas kompleksa izdalīšanai, kas ļāva ilustrēt amatniecības
atdalīšanos no zemkopības. Ā. Stubava veikumu šajā jomā savā referātā
izvērtēja LNVM keramikas speciāliste B. Dumpe, atzīmējot vairākus
viņa pirmreizējus atzinumus par keramikas izgatavošanas procesu (par
trauku virsmas apstrādes veidiem, veidmasas receptēm u.c.) un norādot,

ka eksperimentālās arheoloģijas metodes un pusgadsimta laikā uzkrātā pieredze keramikas pētniecībā ļauj koriģēt šos uzskatus.

Ķentes izrakumu materiāls diemžēl ir vienīgais, ko Ā. Stubavs publicējis monogrāfijā. Intensīvā arheoloģisko izrakumu darba dēļ Daugavas hidroelektrostaciju celtniecības zonās zinātnieks nepaspēja apkopot citu rakto pieminekļu materiālu. Pie tādiem objektiem pieskaitāms arī 1976.–1979. gadā pētītais Stupeļu arheoloģiskais komplekss un Krigānu ezersalas apmetne Augšzemē. Stupeļu pilskalna un apmetnes izrakumos iegūto lietišķo materiālu analizēja LU LVI vadošā pētniece A. Vilcāne, norādot, ka dažas šīs dzīvesvietas savdabības iezīmējas keramikas materiālā, bet kopumā izrakumu materiāls nozīmīgs sēļu kultūras savdabības raksturošanai.

Līdz šim nav sistematizēts un sabiedrībai pieejams plašais Kokneses pils izrakumu materiāls, tas nepietiekami tiek izmantots arī atsevišķu svarīgu aizvēstures beigu posma problēmu risināšanā.

Ar ādas apstrādes liecībām, kas iegūtas Ā. Stubava vadītajos Kokneses pils izrakumos (1961.–1966. g.) konferences klausītājus iepazīstināja LU LVI pētniece V. Bebre. Viņa atzīmēja, ka Kokneses izrakumos savākta viena no senākajām (11.–14. gs.) un bagātākajām (vairāk nekā 3 tūkst. vienību) ādas senlietu kolekcijām Latvijas teritorijā. Daudzveidīgie ādas izstrādājumi, kā arī ādas priekšmetu darināšanas instrumenti liecina par attīstītu šīs amatniecības nozares pastāvēšanu Koknesē. Savukārt Kokneses izrakumos iegūtos 14.–16. gs. tuvciņas ieročus gan funkcionāli, gan tipoloģiski analizēja R. Brūzis (LU LVI), atzīmējot, ka Kokneses pils arheoloģiskā kolekcija tuvciņas ieroču atradumu skaita ziņā ir viena no bagātākajām Latvijā un ļauj izsekot izmaiņām militārā sfērā.

Konferences tēma rosinājusi pētniekus pievērsties vēl citu seno dzīvesvietu līdz šim nepublicētā arheoloģiskā materiāla izpētei, kā arī pārskatīt līdzšinējās atziņas. Pārsteidzošus rezultātus devusi Spietiņu arheoloģiskā kompleksa, kuru izrakumu vadītāji M. Atgāzis un J. Daiga datējuši kopumā ar laiku no 2. līdz 8. gs., izrakumos iegūto senlietu detalizēta tipoloģiskā izpēte un korelācija. LNVM pētnieks J. Ciglis savā referātā uzskatāmi pierādīja, ka Spietiņu apmetne ir bijusi apdzīvota īsāku laiku (1. gs. – 3. gs. pirmā puse, vāji 4.–5. gs.). Secinot, ka Spietiņu apmetne pastāvējusi pirms uzkalniņu kapulauku ar akmeņu riņķi parādīšanās Sēlijā un visai īsu laiku paralēli uzkalniņu kapu kultūrai, pētnieks norādīja, ka precizēto hronoloģiju būtu nepieciešams pārbaudīt ar eksaktām datēšanas metodēm.

N. Jērums (LU LVI) savā referātā analizēja Tērvetes koka pils (E. Brīvkalnes izrakumi 1951.–1959. g. un F. Zagorska izrakumi 1960. g.) plakuma ziemeļu malas nocietinājumus. Izpētes gaitā viņš konstatējis, kas aizsargceltņu konstrukcijas un to novietojums liecina par koka pils ziemeļu nogāzes vairāku līmeņu fortifikāciju izbūvi, īpaši ievērojamiem vaļņa

un terases izbūves darbiem ap 11. gadsimtu. Viņaprāt, pēc veikto darbu apjoma un sarežģītības pakāpes Tērvetes aizsardzības būves uzskatāmas par vienām no ievērojamākajām Austrumbaltijas reģionā.

Latvijas arheologiem ir daudz kopīgu problēmu ar kaimiņu zemju kolēģiem, tāpēc viņu paustās idejas un atziņas var palīdzēt risināt līdzīgas tēmas arī Latvijas arheoloģijā. Lietuvas arheologs E. Vasiļausks (Klaipēda) savā referātā risināja jautājumu par sarežģīto centrālās varas vietas attīstību Žagares II arheoloģiskā kompleksa mikroreģionā, bet šī kompleksa lopkopības attīstība pēc zooarheoloģiskā materiāla tika raksturota G. Piličauskienes un A. Mikolenaite (Viļņa) referātā. M. Bertašus (Kauņa), balstoties uz Kauņas senpilsētas arheoloģisko modeli, skaidroja pilsētu dibināšanas problēmas, savukārt poļu arheologi iepazīstināja ar izrakumiem Tikocinas pili un pēc arheoloģiskajām liecībām raksturoja iedzīvotāju ikdienas dzīvi (M. Bis, V. Bis, Varšava). Pēc ilgāka laika institūta rīkotajā konferencē piedalījās Baltkrievijas arheologi – O. Levko un A. Kostjukeviča iepazīstināja ar 12.–16. gs. Ustjē muižas Piedņeprā izrakumu rezultātiem, izsekoja tās attīstības hronoloģiskajiem ietvariem un kontaktiem ar kaimiņu zemēm, t.sk. Latvijas teritoriju.

Kopumā konferencē dzīvesvietu kontekstā aplūkotie jautājumi gan hronoloģiski, gan tematiski bija ļoti daudzveidīgi. Diskusijās atzinīgi tika vērtēti jaunie meklējumi keramikas izpētē, terminoloģijas jautājumu aktualizēšana, npublicētā materiāla izvērtēšana, kas, kā konferences noslēgumā norādīja G. Zemītis, iezīmē jaunus perspektīvus pētījumu virzienus. Daudzveidību tematikā ienesa ārzemju pētnieki. Nozīmīgi, ka pēc ilgāka pārtraukuma Latvijā uzstājās Baltkrievijas arheologi, ar kuriem, tāpat kā ar lietuviešu un poļu kolēģiem, ir daudz saskares tēmu.

Konference noslēdzās ar izbraucienu uz Ā. Stubava pētītajām dzīvesvietām – Ņentes pilskalnu, Salaspils Zviedru skansti, Kokneses pili, Kalnaziēdu pilskalnu, brauciena dalībnieki iepazīnās arī ar Doles un Kalnaziēdu muzeju ekspozīciju. Šodien kultūrvēsturiskā ainava ir pilnībā mainījies visu Ā. Stubava pētīto pieminekļu apkārtnē. Unikālais Ņentes pilskalns Ogrē tika norakts grantī, tā pakājē uzbūvēta rūpnīca, bet apkārtnē apbūvēta ar individuālajām mājām. Savas aprises zaudējusi arī Salaspils Zviedru skanste, bet Salaspils pilij pāri skalojas Rīgas HES ūdenskrātuves ūdeņi. Daugavas ūdeņos “iegrimusi” arī Kokneses pils. Jāatzīmē, ka arheologs Ā. Stubavs bija to zinātnieku, sabiedrisko darbinieku, mākslinieku vidū, kas parakstīja 1958. gada martā LPSR Ministru padomes priekšsēdētājam V. Lācim iesniegto vēstuli ar aicinājumu saglabāt neaizstājamās dabas un kultūrvēsturiskās vērtības Daugavas ielejā (sk. *Sapņu Daugava. Biedrība “Koknesei”, 2013, 91.–99. lpp.*), taču diemžēl partijas diktētie republikas ekonomiskās attīstības plāni bija svarīgāki.

Antonija Vilcāne